

աւելի մեզ են եւ խոնարհ սրտիւ, կամ այնպէս ըլլալ կպարտաւորին, ուստի զեմը կարծէր թէ յիշեալ պատ-
ւանունը միայն իրենց համար պահելու մտօր, այս
լուսաւորեալ դարու մեջ, կրօնական պաշարումը
մեզի դեմ հանել ուզեն կամ կարող ըլլան հանելու:
Երկրորդ՝ Մեղուն կըսէ թէ *Skr* բառը իննուամի իշխա-
նութիւն մը ունեցողի կտրուէր մեր ազգին մեջ,
եւ այլն: Գարնեայ մեր կպատասխանեմք թէ տաճկե-
րենի մեջ էս, *Աղս* բառը նոյն իշխանական նշա-
նակութեամբ ալ կգործածուի մինչեւ ցայսօր, օրի-
նակի համար՝ Պոնտփայի աղան, Մէնիմենի աղան,
Գօլ աղասը, եւ այլն: Նմանապէս Կոստանդնուպօլսոյ
մեծ եւ պզտիկ գերդաստանաց մեջ. երբ *աղան հոս է*,
աղան գնաց, *աղան եկաւ* որ կըսուի, տանտերը եւ
տան հրամանատարը կիմացուի: Իվերայ այսր ամե-
նայնի հասարակ մարդոց ալ, այսինքն այսպիսի
հրամանատարութիւն մը չունողի ալ ընդհանրապէս
աղս կըսենք: Եւ մեկը միւսին *skru*, *աղսս* կամ *եփեն-
սիս* ըսելով, ասկէջ ջնետեալը թէ մեկը միւսին տերն է.
ինչպէս նաեւ մեկնելու ժամանակինս *ծառայ եմ* ըսե-
լով, ինչպէս սովորութիւն է, ջիմացուի թէ ստուգիս
վարձուոր ծառան եմք այն բարեկամին կամ այն յար-
գոյ անձին՝ ուսկից կգտուիմք: Ուստի անձիմն է *Մե-
ղուն* զրուցածը թէ « Հիմա որ բնաւ մեկը միւսին

տերը չէ, ամենեւին իրաւունք մը չկայ մեկը զմեկը
Skr կանգելու: »

Կտեանեմք որ մեր յօդուածը շատ պիտի երկարի,
երէ յիշեալ պատուական տեսութիւն յառաջ բերած
միւս դժուարութիւններն ալ մի առ մի ներքելու ելլենք
զոր ուրիշ ժամանակ ընելու կիսոստանամք, երէ
հարկը պահանջելու ըլլայ: Միայն կպաւտեմք թէ իւր
սոսանքարկած *եղբայր* բառն ալ խիստ վայելուչ կեր-
պիւ կրնայ գործածուիլ իմեջ հաւասար անձանց եւ
մտերիմ բարեկամաց. եւ մեզմէ մեծագունին *յարգոյ
եղբայր*, *մեծարգոյ եղբայր*, *պատուելի եղբայր* շատ
վայելուչ է ըսելը: Սակայն հասակաւ եւ պատուով
մեզմէ խիստ բարձր անձանց անշուշտ անպատեն եւ
քաղաքավարութեան դեմ է *եղբայր* կոչելը: Մեղուն
զիտէ թէ Գաղղիոյ մեջ անգամ, այսպիսի հաւասարու-
թիւն յայտնող բառի մը գործածութիւնը, թէ եւ խիստ քե-
րիստոնէավայել է, չկրցաւ երկար ժամանակ զիմանալ:

Ահա այս է մեր կարծիքը *Skr* բառին վրայօր. եւ
ըստ որում մեր գաղափարին վրայ համոզուած եմք
խիստ բարեմտութեամբ, վասնորոյ կաղաչեմք սիրով
մեր *եղբայր Մեղուն*, որ ինքն ալ *Skr* բառը գործա-
ծելով՝ նպաստամատոյց ըլլայ *Աղանույն* եւ *Արշա-
լուսոյ* ազգասիրական ջանիքը ըստ այսմ մասին: »

(ԱՐՇԱԼՈՍ ԱՐՇԱԼՈՍԻԱՆ)

ՏԵՍԱՐԱՆՔ ԵՒՐՈՊԱՅ

ՄԱՏՐԻՏ.

Արդի քաղաքական լուրերուն մեջ մեծ մաս
մ'ալ Սպանիոյ փոփոխութիւնները կրօնէն ուստի
կարծէ որ հոս համառօտ տեղեկութիւն մը Սպա-
նիացւոց մայրաքաղաքին վրայ տամք, եւ միան-
գամայն Թագաւորական պալատին ալ պատկերը
դնենք, որ Մատրիտի փառաւորագոյն եւ ամենէն
աւելի եւ մտադրութեան արժանի շէնքն է:

ՄԱՏՐԻՏ, որ հին ատենը *Մանդուս Կարպիսանց-
ւոյ* կամ *Մայորիսոն* կկոչուէր, մայրաքաղաք է
Սպանիոյ, Մանսանարէս գետոյն ձախակողմը, եւ
210,000 բնակիչ ունի: Ամալի անջրդի դաշտի մը մեջ
շինուած է Մատրիտ, չորս դիւն բլուրներով պատած.
պարիսպը աղիւսակերտ է եւ 15 դուռ ունի, յորս
ամենէն գեղեցիկն է *Ալֆալա* ըսուածը: Շրջապատն է
17 հազարամէրր (քիլօմէրր), եւ երկայնութիւնը 7 հա-
զարամէրր, որով եւ Սպանիոյ ամենէն մեծ ու ըն-

դարձակ քաղաքն է: Երկու հիւսիսային եւ երկու
հարաւային քաղեր բաժնուած է, այն քաղերն ալ հինգ
հինգ շրջանակ: Քաղաքին հին մասին տները ցած են,
եւ փողոցները նեղ ու ծուռուռ: Նոր մասը որ եւ շատ
աւելի մեծ է, կիրք ախորժակով շինուած է. գեղեց-
կաշէն ու բարձրակառօյց տներ, լայն, շիտակ ու լաւ
յատակած փողոցներ ունի, որոց զլիսաւորներն են *Ալ-
ֆալա*, *Սուրբ Բեռնարդոս* եւ *Յուկենֆաուլ*: Քառասուն
հրապարակաց մեջ ամենէն գեղեցիկներն են *Փրասս-
Մայօր* կամ Մեծ Հրապարակ, որ սխնագարդ բարձ-
րաշէն տներ ունի եւ *Փուերթա-սել-Սօլ* կամ Դուռն
Արեգական, որ քաղաքին կեդրոնն է, միանգամայն
եւ ամենէն բազմամարդ տեղին: Հասարակաց զբօսա-
րաններուն մեջ անուանիներն են *Փրասոյ*՝ քաղաքին
ու *Ռուկեն-Ռերիոյ* ըսուած պալատին մեջտեղը. 2
հազարամէրր երկայնութիւն ունի, այլեւայլ ծառա-
գարդ ճամբաներ բաժնուած է արձաններով ու շատ-

քառանկերով զարդարուած, ուր ոտքով, ձիով ու կառով կրակեցուի. Ռուհն-Ռեքիտոյ պարտեզն որ Փրատոյին ծայրն է *Լաս-Տելիսիս* որ մեկ հազարամերթն աւելի երկայնութիւն ունի՝ Մանանարեսի ջրանցքին եզերքը: Եկեղեցիներն որ 77 հատ են, ոչ այնչափ մեծութեամբ են, գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ երեսելի են՝ որջափ ճարտարանկար պատկերօր. ամենէն գեղեցկակերտն է Ս. Իսիդորի մատուռը, գոր Փիլիպպոս Դ. բազաւորը շինել տուած է. վայել-

ջաշէն են նաեւ Այցելու կուսանաց, Ս. Եղիսաբեթի եւ Ս. Անտիոքեայ եկեղեցիները:

Հասարակաց շինուածոց մեջ ամենէն մեծակառոյցն է բազաւորական պալատը, որ 1754ին հրդեհին ետքը բլրակի մը վրայ շինուեցաւ՝ բաղարին արեւմտակողմը, ինչպէս որ պատկերին մեջ կտեսնուի. ձեռք կանոնաւոր քառակուսի է՝ 157 մէրր երկայնութեամբ ու լայնութեամբ, եւ 55 մէրր բարձրութեամբ. մեջն ալ մեծանուն *Մուրիլլոյ*, *Թիցիանոյ*, *Միսլա* եւ ուրիշ պատ-

Մասրիս — Madrid.

կերահանաց նկարներովը զարդարուած: Անկեց ետքը կուգայ Պուհն-Ռեքիտոյ պալատը՝ բաղարին արեւելեան մասին մեջ. *Փալատիոյ Տելու Բոնսեխու* կամ Պալատ խորհրդոյ, ուր երկրին գլխաւոր իշխանաւորները կժողովուին. *Տուսնա* կամ մարսատունը, *Փանասկիս* ուր Պատմութեան ձեւարանը իւր նիստերը կընէ. հոյակապ Նամակատունը, *Էլ Բուէոյ*, Զինարանը, Փողերանոցը եւ Արքունեաց բանոց:

Ուսումնական շէնքերուն մեջ ամենէն յառաջ պետք է յիշեմք բազաւորական Դրատունը, Պուհն-Ռեքիտոյ պալատին քով վանքի մը մեջ, յորում 200,000 հատոր կայ. յետոյ Ս. Իսիդորոսի գրատունը՝ 50,000 հատորով. բազաւորական քանդարանն որ պատկերի կողմանէ աշխարհիս ամենէն ճոխ ու գեղեցիկ հաւարումներէն մեկն ունի, Լիկեոն որ տեսակ մը ընկերութիւն է գեղարուեստից եւ *Վիլլա Հերմոզա* ըսուած պալատին մեջ կժողովի. Բնական պատմութեան բազաւորական քանդարանը, որ մանաւանդ օտար հանրածոյից կողմանէ շատ հարուստ է. Դիտանոցը նոր

պալատին մեջ շինուած. Բուսաբանական պարտեզը. Ալպայի, Ինճանրատոյի եւ Մետիսա Սելի դրսերուն ճարտարարուեստ հաւարմունքն ու մանաւանդ Անտոն Փերեզին պատկերադարանը:

Մատրիտոս հասարակաց ուսման տեղերն են՝ համալսարանը, Ս. Իսիդորոսի բազաւորական ուսումնարանը հանդերձ գրատունով. գործնական բժշկութեան, վիրաբուժութեան, բուսաբանութեան, դեղագործութեան եւ հանրաբանութեան համար բազաւորական դպրոցը. ագնոսականաց վարժարանը, ճարտարապետաց դպրոցը, բազմարուեստից ձեւարանը, անասնաբուժութեան դպրոցն ու բազաւորական տասուիրեր ձեւարաններն, ինչպէս Գեղարուեստից, Իրաւագիտութեան, Սպանիական լեզուի, եւ այլն:

Մատրիտի մեջ կան նաեւ 19 հիւանդանոցք, եւ ամենէն մեծն է *Սան-Յեռոնիմոս* որ 1,400 հիւանդ կրնայ առնուլ. 4 որբանոց, 4 քեատրոն, ցամարտութեան ամփիթատրոն մը Ալքալա դրան մօտ, որ յողրական կամարի մը կնմանի. մեկ մեծ ջրմուղ մը որ Կուսատա-

բաժանի լեռներուն ջրերը կբերէ 52 աղբիւրներով բա-
ղարին մէջ կտարածէ :

Ճարտարութիւնն ու վաճառականութիւնը Մատրի-
տին մէջ ամենեւին ծաղկած է. ժողովրդեան գլխաւոր
առօտութիւնն ու շահը արբուեալաց եւ տերութեան պաշ-
տօնատեարց հետ է : Մատրիտացոց ամենէն մեծ
գոնարձութիւններն են ցլամարտութիւնը, էկեղեցա-
կան հանգեսներ, բափորներ, եւ *թերթուլիս* ըստած
գիշերահանդեսներ, յորս կլսօսին, կխաղան եւ նաեւ
քիջ մը երաժշտութիւն կընեն : Ընդհանրապէս Մա-
տրիտին շրջակայքը տխուր եւ ամալի են. կան նա
եւ շատ մը բազաւորական ամարանոցներ, որոց

անուանիներն են *Էսթրիսալ*՝ զոր փիլիպպոս Բ. բազա-
ւորը շինեց իսպառիս Ս. Լաւրենտիոսի, որ պալատ է եւ
միանգամայն վանք. էկեղեցւոյն մէջն են Կարոլոս հին-
գերորդին եւ Փիլիպպոս երկրորդին գերեզմանները .
այս էկեղեցւոյն մեծ դռուը բազաւորաց համար միայն
կբացուի, եւ այն ալ բոլոր բոլոր երկու անգամ,
այսինքն մէկ մը իրենց մկրտութեան օրը, միմեզայ
իրենց մահուան : Էսթրիսալին ետքը անուանի են
Բազա-Տէլ-Բանկոյ գեղեցիկ պարտիզով. *Էլ-փաւսոյ*
կաղնեաց անտառով եւ պարտիզով. *Վիլլա-Վիսիտա*
ուր Փերդինանտոս 2. բազաւորը մեռաւ 1759ին .
Ֆլորիսա Չարկուէյա, եւ *Արանխուէզ* :

ԿԵՆՅԱՂՈԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՒՆ.

Փ.

Հազիւ արշալոյսն սկսեք եր երկրին արեւե-
լեան կողմը ձերմըկցընէ՞ Պ. Արշակ ընտանեօրը բը-
րակին վրայ հասաւ : Իրենց բոլոր ուշադրութիւնը
առջեւին բացուած նրաշալի տեսարանին տալով
կտեսնէին որ գիշերը դեպի արեւմուտք կղիմէր,
աստղերն աներեւոյր կըլլային, եւ կամաց կամաց
առաւօտեան լոյսը ամեն տեղ տարածուելով՝ այս
մէր կիսագունտը նշուազեղ ալիքներովը կողողէր :
Վերջապէս արեւը ծագեցաւ այնպէս պայծառ որ աչ-
քերնին չէր զօրքը վրան նայիլ : Այն ատեն սկսաւ
Արշակ որդւոցը խոստացած դասախօսութիւնը :

Անշուշտ ձեզի այնպէս կբերայ, սիրելիք, ըսաւ
բարեսէր եւ ուսումնասէր ծերունին, որ արեգակը հո-
րիգոնին այն կետէն էլաւ ուսկից որ նախ սկսաւ երե-
ւիլ. եւ այնպէս մը կկարծուի որ երկնից անհուն տա-
րածութեանը մէջ բանի կերբայ աւելի կբարձրանայ,
որպէսզի մեզի տուած լոյսը ուրիշ տեղեր ալ տանի
տայ : Առաջ երկար ժամանակ այսպէս կկարծէին
մարդիկ, այսպէս ալ պիտի կարծեն միշտ անոնք որ
հետէն պիտի չըլլան մտքերնին լուսաւորելու գիտու-
թեամբ, վասն զի աչքերնուս բնականապէս ասանկ
կտեսնուի : Հինքէն ոմանք կըսէին, — ժողովուրդներ
կան նաեւ հիմա որ այնպէս կկարծեն — , քե երկիրս
տափակ է ու չորս դին չուր պատած, եւ ջրին մէջէն
արեգակն ամեն օր կելլէ իր սովորական ընթացքը
կատարելու համար :

Այն դրութիւնը որով կկարծեն մարդիկ քե արեգա-

կը երկրիս չորս կողմը կդառնայ՝ դրութիւն *Պտղո-
մոսի* կըսուի. բայց երբ նարիւր տարիէն աւելի
է որ եղած ալեւայլ զննութիւններով այս դրութեան
սխալ ըլլալը իմացուեցաւ * :

Հիմակուան ընդհանուր կարծիքն այն է քե երկիրս
պտտիկ մոլորակ մըն է, եւ ուրիշ մոլորակաց հետ կը
դառնայ արեւուն չորս դին, որ աղբիւր է լուսոյ եւ
բազմաբիւ աշխարհներու կեդրոն : Արեւը աչքով
տափակ բոլորակ մը կերեւայ, բայց քեորլաւ հեռադի-
տակով նայինք՝ գունտի մեւ ունենալը կտեսնուի :
Տիեզերաց վրայ սփռած ջերմութիւնն ու լոյսը տեսնե-
լով՝ կիմանամք որ արեւուն նիւրը կրակ է, եւ կամ
գունտ մըն է որ կրակի պէս միշտ կվառի կբոբբորի,
բայց ստոյգը չենք գիտեր : Վրան տեսնուած բծերէն

(*) Կերեւայ քե երկրիս արեւուն չորս կողմը պտրտելուն
կարծիքը նախ Եկեղեցի Սիրակուսացին ունեցեր է. շատերն
իրեն հետեւեցան, յորս անուանի է Արիստարքոս աստղա-
բաշխը՝ որ Քրիստոսէ 280 տարիի չափ առաջ Արեւիքին մէջ
դաստապարտուեցաւ իրեն աստուածոց դէմ բոլոր մուր
նոր բաներ սովբեցնող : Այն կարծիքը մոռցուած մնաց
զբերէ մինչեւ Քրիստոսի 1540 բուսկանը, եւ այն տարին
Կոստանիկոս հռչակաւոր Բրուսիացի աստղաբաշխը այլ եւ
այլ հաշիւներով հաստատեց զայն : Իրեն հետեւողացը մէջ
ամենէն անուանին է Գալիլէոս իտալացին, որ Արիստարքոսէն
ալ դժբաղդ գտնուելով՝ Հռովմայ կրօնաքննութեան ահաւոր
ատենին մատնուեցաւ, եւ անոր ձեռքէն ազատելու համար
հարկ եղաւ խղճմանքին դէմ նրապարակաւ ըսէ քե սխալեք
է, սովբեցուցած կարծիքը ծուռ է : Բայց քանի որ այն անաւոր
ատենին մարդաստոյշ զենքերը գոլցան բրացան, Կոստե-
նիկոսի ու Գալիլէոսի ճշմարիտ վարդապետութիւնները ամեն
տեղ տարածուեցան աներկիւղ :